

OBN verzamelt kennis voor Uitvoeringsprogramma Natuur

foto Hans van den Bos

Rijk en provincies presenteerden in december 2020 het Uitvoeringsprogramma Natuur (UPN). Met dit ambitieuze programma geeft de overheid een extra impuls aan het herstel van natuurgebieden die te lijden hebben onder stikstof. In juli 2021 kreeg het Kennisnetwerk OBN de vraag van het ministerie van LNV om onderzoek te doen naar systeemherstel van stikstofgevoelige natuur, en deze kennis beschikbaar te maken voor iedereen die werkt aan de uitvoering van het Programma Natuur. Op dit moment loopt er een aantal grote onderzoeken en zijn er al verschillende kleinere adviesvragen beantwoord.

Nieuwe kennis voor beleid en praktijk

Begin dit jaar zijn twee UPN-onderzoeken van start gegaan. Het eerste onderzoek richt zich op vergrassing van droge heide, het tweede op insectenetende vogels. Binnenkort volgt een nieuwe ronde aanbestedingen. Aan de keuze van de onderwerpen van deze onderzoeken gaat een zorgvuldig proces vooraf. Als feitelijke opdrachtgever kijkt Dennis van Schaardenburg, programamanager Natuur en Stikstof bij LNV, met een praktische blik mee.

Het Programma Natuur is een gezamenlijk programma van Rijk en provincies. Samen met Mark Hoevenaars van het IPO vervult Dennis van Schaardenburg de regierol voor het hele programma: ze kijken hoe de uitvoering loopt, wat de aandachtspunten zijn en waar ontwikkelingen moeten plaatsvinden. Van Schaardenburg: "Vanaf het begin hebben we al gezegd dat een goede kennisbasis heel belangrijk is voor de uitvoering van het Programma Natuur. Daarom hebben we besloten om niet alleen geld in maatregelen te stoppen, maar ook in kennisontwikkeling. Zo is het OBN bij ons in beeld gekomen voor de uitvoering daarvan. De inhoudelijke details van de onderzoeken laten we over aan de deskundigenteams, maar Mark en ik kijken samen met het programmateam wel mee of de onderwerpen aansluiten bij wat voor ons belangrijk is vanuit het programma."

Systeemherstel in de overgangsgebieden

Het Programma Natuur richt zich op herstel van stikstofgevoelige natuur. Daarvoor zijn volgens LNV en IPO twee soorten kennis cruciaal. Ten eerste een evaluatie van beheermaatregelen en ten tweede onderzoek naar systeemherstel. "De grootste opgave voor stikstofgevoelige natuur is om tot systeemherstel te komen en de condities op orde te krijgen", zegt Van Schaardenburg. "We zijn natuurlijk al lang bezig met natuurbescherming en herstelmaatregelen in de Natura 2000-gebieden, maar om het robuust op orde te krijgen, is het ook nodig om maatregelen te treffen in de overgangsgebieden rondom de Natura 2000-gebieden."

Dit onderzoek naar systeemherstel heeft niet alleen ecologische waarde maar ook een maatschappelijke functie. "Bij de overgangsgebieden zitten we echt op een nieuw vlak, waar je ook te maken hebt met andere functies. Daarom is het heel erg van belang om aan het begin van zo'n programma gelijk onderzoek op te zetten, zodat uitlegbaar is wat je doet. Stel je gaat een gebied buiten Natura 2000 vernatten, dan heeft dat invloed op de agrarische sector. Dan wil je ook weten waarvoor je het doet en of de maatregel ook echt het gewenste effect heeft. Zulk soort onderzoek is van wezenlijk belang om je maatregelen uit te kunnen voeren."

Onderzoeksresultaten in de praktijk brengen

Van Schaardenburg vindt het vooral belangrijk dat het UPN-onderzoek aansluit op de vragen die in het veld leven: "Ik zou de onderzoekers willen meegeven om aan het begin van het onderzoek vooral in gesprek te gaan met de belanghebbenden. Dat zijn de mensen bij de terreinbeherende organisaties, de mensen bij de provincies die in het veld werken, om vooral te horen wat zij nodig hebben." Daarnaast verdient het delen van de onderzoeksresultaten extra aandacht. "Laten we ook goed kijken hoe we de onderzoeksresultaten kunnen ventileren. Het is heel belangrijk dat we van elkaar kunnen leren. Er zijn meerdere provincies met zandproblematiek, we hebben meerdere provincies met duinen. Als een bepaalde maatregel in Zeeland een positief effect heeft op de duinvegetatie, zou dat dan in het noorden van het land ook kunnen werken? Om de resultaten van de onderzoeken zo optimaal mogelijk in de praktijk te brengen is die kennisverspreiding ook een heel belangrijke."•

Stikstof en insectenetende vogels van droge bossen en heide

Het eerste UPN-onderzoek dat het Kennisnetwerk OBN is gestart, betreft de insectenetende vogels op de droge zandgronden. Veel van deze vogelsoorten gaan in aantal achteruit, maar met een aantal soorten gaat het juist goed. Onderzoekers van Sovon, Stichting Bargerveen en Stichting BioSFeer werken samen om deze tegenstrijdige trends te verklaren en te onderzoeken of stikstofdepositie hier een rol in speelt.

Het aantal insectenetende vogels in heide- en stuifzandgebieden neemt al jaren af. Onderzoekers vermoeden dat vermessing en verzuring als gevolg van stikstofdepositie belangrijke boosdoeners zijn. Marijn Nijssen, ecoloog bij Stichting Bargerveen, benadrukt dat er nog veel onduidelijk is over de complexe relaties binnen het ecosysteem: "Op de hei zien we dus dat de insectenetende vogels in aantal achteruitgaan, in bossen is die trend eigenlijk niet duidelijk zichtbaar. Daarnaast zien we grote verschillen tussen verschillende vogelsoorten. De nachtzwaluw bijvoorbeeld, ook een insecteneter van de heide, doet het steeds beter. En de grauwe klauwier doet het op dit moment waanzinnig goed. Wij proberen nu grip te krijgen op al die tegenstrijdige berichten om vast te stellen voor welke soorten in welke gebieden problemen spelen."

In deze fase van het onderzoek ligt de nadruk op het bepalen van de mogelijke variabelen. "Waar nemen insectenetende vogels op de hoge zandgronden sterk af, en zien wij een relatie tussen die achteruitgang, de hoeveelheid verzurende en vermestende neerslag die er op een plek is geweest en de gevoeligheid van de bodem voor vermessing en verzuring? Daarbij proberen wij op basis van eigenschap-

pen van de vogels in te schatten welke soorten extra gevoelig of juist minder gevoelig zijn voor verandering in voedselaanbod. Hoe trouw zijn ze aan hun habitat? Trekken ze ver weg of niet, zijn ze gespecialiseerd in bepaald voedsel, hoe groot is hun homerange? Bij vogels met een hele grote homerange is de kans dat ze voldoende voedsel vinden natuurlijk groter, dan bij soorten die heel trouw zijn aan hun voedselarme naaldbossen en een klein territorium hebben."

Op dit moment bestaat het onderzoek alleen nog uit de analyse van bestaande gegevens, maar dat is ter voorbereiding op een veldonderzoek. Uiteindelijk moet het resulteren in herstelmaatregelen, met handvatten voor beheerders. Nijssen: "Met het veldonderzoek hopen we een aantal experimenten uit te kunnen voeren waaruit moet blijken of je de effecten van verzuring- of vermessing tegen kan gaan. Uiteindelijk wil je naar een maatregel toe om het systeem vitaler te maken. Dan moet je denken aan herstelmaatregelen als steenmeel en kalkgruis, maar ook aan beheermaatregelen zoals meer dood hout laten liggen of bos en hei ouder laten worden." De analyse van de variabelen is naar verwachting in januari 2023 klaar.

De grauwe klauwier is een van de insectenetende vogels die het wel goed doet op de hei.

bron Wikimedia Commons

Hoe Staatsbosbeheer stikstofgevoelige natuur herstelt

Om het Programma Natuur uit te voeren is gedegen kennis cruciaal. Hoe zorgt Staatsbosbeheer ervoor dat de juiste kennis bij de juiste mensen terecht komt? Marc de Wit is programmadirecteur natuurherstel bij Staatsbosbeheer en vertelt waar hij en zijn collega's behoefte aan hebben.

Staatsbosbeheer is eigenaar en beheerder van 111 van de 139 stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Bij de uitvoering van het Programma Natuur speelt Staatsbosbeheer dan ook een substantiële rol. Met alleen natuurherstel binnen de Natura 2000-begrenzings red je het namelijk niet, volgens Marc de Wit: "Sinds 2019 is er subsidie beschikbaar voor versneld natuurherstel, maar er zit een grens aan wat je daarmee kunt doen. Je kunt een gebied niet zes keer maaien, of drie keer plaggen. Dat houdt een keer op. De enige manier om tot duurzaam herstel van habitats te komen is een combinatie van emissiebeperkingen bij de bron, systeemherstel in de overgangsgebieden en natuurherstel binnen de gebieden."

Gebiedspecifieke kennis

Voor het systeemherstel in de overgangsgebieden vraagt op dit moment extra aandacht. Daarbij is het

vooral van belang dat er gebiedsspecifieke kennis voorhanden is. "De kennis over hoe systemen in zijn algemeenheid functioneren is er best wel", aldus De Wit, "maar we hebben per gebied een landschaps-ecologische systeemanalyse nodig. Zo'n LESA doe je bij voorkeur niet alleen met ecologen en hydrologen, maar zeker ook met mensen uit de streek. Vaak weten oudere boeren heel goed hoe een gebied in elkaar steekt. Als je eenmaal zo'n objectieve, goed onderbouwde LESA hebt, kun je veel makkelijker aangeven welke gebruiksfuncties op een bepaalde plek mogelijk zijn en welke maatregelen noodzakelijk zijn."

Kennislacunes opvullen

De informatie die nodig is voor een LESA komt voor een groot deel uit het veld, maar voor het bepalen van herstelstrategieën is vaak aanvullende kennis nodig. De Wit: "De onderzoeken die nu in het kader

van het Programma Natuur bij het OBN lopen, zijn heel hard nodig om kennislacunes op te vullen. Over de toepassing van steenmeel is bijvoorbeeld al wel het nodige onderzocht, maar over de effecten van steenmeel op bosecosystemen is nog veel onduidelijk. Het is de vraag of je wel op grote schaal steenmeel in bossen moet toepassen als je daar nog zo weinig informatie over hebt. Onderzoek dat daaraan bijdraagt, is gewoon heel nuttig. Overigens is steenmeel absoluut geen wondermiddel of medicijn. Het is hooguit een middel om de verdere achteruitgang een klein beetje te vertragen. In de tussentijd moet je werken aan systeemherstel en bronmaatregelen. Het is dweilen met de kraan open, maar als je niets doet, wordt het alleen maar slechter."

Kennis zo snel mogelijk toepassen

Staatsbosbeheer vindt het belangrijk om actuele en relevante kennis binnen de organisatie te verspreiden. "We stimuleren bijvoorbeeld onze ecologen en boswachters ecologie om deel te nemen aan de veldwerkplaatsen, waar kennis uit de OBN-onderzoeken wordt gedeeld. Als iedereen op de hoogte is van de laatste inzichten, verbetert dat de kwaliteit van de gesprekken tussen projectleiders, ecologen en uitvoerders. Iedereen is het er dan sneller over eens welke interventies en welke projecten in een bepaald gebied opportuun zijn. Op die manier proberen wij de inzichten die met het onderzoek worden opgedaan meteen toe te passen. Dat is hard nodig, want het is natuurlijk twee voor twaalf voor de natuur. We moeten nieuwe kennis maximaal verspreiden en toegankelijk maken, zodat we niet alleen snel aan de slag kunnen op basis van een onderbuikgevoel, maar vooral ook de dingen doen waarvan is aangetoond dat het effectief is."•

foto Jan van der Straaten

foto B. Tragter

Het water van de Groenlose Slinge kan dankzij OBN-onderzoek een stuk schoner worden.

Raad en Daad bij de uitvoering van het Programma Natuur

In de uitvoering lopen beleidsmakers en terreinbeheerders vaak tegen concrete vragen aan. Bijvoorbeeld: welke beheermaatregel is in deze specifieke situatie het meest effectief? Welke locatie is het meest kansrijk voor herstel? Om hen te ondersteunen heeft Kennisnetwerk OBN het loket Raad & Daad in het leven geroepen. Beheerders en beleidsmakers stellen hun vraag aan Kennisnetwerk OBN. Via een kortlopend kennisproject beantwoorden de experts van de deskundigenteams de vraag zo concreet mogelijk. Heeft u ook een kennisvraag over de uitvoering van het Programma Natuur? Neem dan contact op met Geert van Duinhoven: g.vanduinhoven@vbne.nl.

Krulzuring in de polder

Natuurmonumenten heeft op een aantal percelen in de Eemlandpolder het beheer helemaal afgestemd op weidevogels. Tot voor kort ging dat prima, maar nu komt er opeens overal krulzuring

op. Wat moeten we doen?, vroeg Natuurmonumenten aan het OBN. Op basis van een veldbezoek en bodemonsters concludeert het Deskundigenteam Cultuurlandschap dat verdere verschraling tot een gras-kruidentmix voldoende zou moeten zijn om een groot deel van het zuringprobleem op te lossen. Daar is nog ongeveer tien jaar verschralingbeheer voor nodig, schatten de onderzoekers in.

Optimalisatie van de rioolwaterzuiveringsinstallatie

Waterschap Rijn en IJssel is van plan de rioolwaterzuiveringsinstallatie in Winterswijk aan te pakken. Het gezuiverde water stroomt namelijk vanuit de installatie in de Groenlose Slinge, een meanderende beek met een belangrijke functie als ecologische verbindingzone. Het waterschap vroeg aan Kennisnetwerk OBN welke ecologische verbeteringen er verwacht kunnen worden als de beste zuiveringstechnieken worden ingezet. De onderzoekers concluderen dat een combinatie van maatregelen nodig is om de ecologische doelen te bereiken. Pas als het hele beekstelsysteem voldoende op orde is, zal vergaande extra zuivering van het rioolwater leiden tot de gewenste ecologische winst. •

Nieuwe rapporten

Evaluatie van bekalken in veengebieden
https://www.natuurkennis.nl/Uploaded_files/Publicaties/obn-2020-114-lz-bekalking-def.pdf

Herstel konijnpopulaties in kustduinen
https://www.natuurkennis.nl/Uploaded_files/Publicaties/obn-2017-86-dk-herstel-konijnpopulaties-in-kustduinen.pdf

Klimaat effecten op riviernatuur
https://www.natuurkennis.nl/Uploaded_files/Publicaties/obn-2020-121-klimaat-effecten-riviernatuur.pdf

De nutriëntenkringloop tijdens herstel van basenrijke vochtige bossen
https://www.natuurkennis.nl/Uploaded_files/Publicaties/obn-2018-100-nz-nutriëntenkringloop-vochtig-bos.pdf

OBN jaarverslag 2021
https://www.natuurkennis.nl/Uploaded_files/Publicaties/obnjaarverslag2021.pdf

De OBN-nieuwsbrief is een uitgave van de VBNE. Een pdf-versie vindt u op www.natuurkennis.nl.
Redactie: Sofia Opfer en Geert van Duinhoven
Redactie-adres: VBNE, Princenhof Park 7
3972 NG Driebergen, info@vbne.nl
Lay-out: Aukje Gorter
Druk: Senefelder Misset, Doetinchem